
ВАПНЯРЧУК В'ЯЧЕСЛАВ ВІТАЛІЙОВИЧ,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

Україна, м. Харків

e-mail: 3383@i.ua

ORCID 0000-0002-5831-1050

УДК 343.14

Співвідношення понять «об'єкт» і «предмет кримінального процесуального доказування»

У публікації аналізуються висловлені в науковій (філософській, методологічній, соціологічній) літературі різні підходи до розуміння понять «об'єкт» і «предмет»; обґрунтовується доцільність уведення в науковий обіг поняття «об'єкт доказування» і пропонується авторське бачення його співвідношення з «предметом кримінального процесуального доказування».

Ключові слова: кримінальне процесуальне доказування, об'єкт доказування, предмет доказування, концептуалізація.

Вступ. Розвиток науки вітчизняного кримінального процесу обумовлює необхідність дослідження та перегляду традиційних наукових поглядів щодо окремих питань кримінального процесуального доказування. Одним із них є питання спрямованості доказової діяльності. Тривалий час воно вирішувалося шляхом виділення й дослідження поняття «предмет доказування». Проте такий підхід, на наш погляд, суперечить філософським і загальнотеоретичним здобуткам і є

методологічно невірним. Тому спроба розв'язання заявленої проблеми шляхом обґрунтування доцільності введення в науковий обіг такого поняття, як «об'єкт доказування», та на підставі критичного аналізу висловлених у науковій літературі думок вироблення власного бачення його співвідношення з «предметом доказування» є досить важливим і необхідним. Саме цими обставинами пояснюються необхідність написання цієї статті, її логіка та зміст.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є обґрунтування доцільності введення в науковий обіг поняття «об'єкт доказування» та з'ясування особливостей його співвідношення з поняттям «предмет доказування».

Виклад основного матеріалу дослідження й отриманих результатів. Під терміном «об'єкт» зазвичай розуміються явище, предмет, особа, на які спрямована певна діяльність, увага [1, с. 392]. У філософії – це «те, на що спрямована пізнавальна та інша діяльність суб'єкта» [2, с. 465]. Такий підхід до розуміння спрямування людської діяльності є загальноновизнаним і, на наш погляд, стосується також кримінального процесуального провадження, зокрема кримінального процесуального доказування, оскільки доказова діяльність суб'єктів, які її здійснюють, теж має певне спрямування. Тому вважаємо цілком правомірним і необхідним виділення такої категорії, як «об'єкт кримінального процесуального доказування».

У науці й практиці кримінального провадження поняття «об'єкт доказування» раніше не досліджувалося¹.

¹ Серед галузевих наук найбільш повно ця категорія досліджена у кримінальному праві, де під об'єктом злочину розуміється те, що охороняється кримінальним законом, на що спрямоване злочинне посягання, чому завдається або створюється загроза заподіяння істотної шкоди. Домінуючою у кримінально-правовій науці є концепція, яка під об'єктом злочину, як елементом його складу, розуміє суспільні відносини в певній сфері (наприклад, суспільні відносини щодо забезпечення основ національної безпеки, щодо життя та здоров'я людини, її особистої волі, честі та гідності, щодо права власності, у сферах господарської діяльності, громадського порядку тощо). Перше наукове обґрунтування

Для іменування того, на що спрямовувалася доказова діяльність, використовувався (й використовується зараз) термін «предмет доказування». Під предметом доказування правознавці, зазвичай, розуміють коло закріплених у законі обставин, які мають бути встановлені чи спростовані під час доказування в кожному кримінальному провадженні [7, с. 191; 8, с. 136]. Проте такий підхід, на наш погляд, є досить сумнівним, оскільки суперечить філософським і загальнотеоретичним юридичним уявленням щодо природи будь-якої діяльності. Адже поняття «об'єкт» і «предмет» мають свою власну відмінну сутність. Тому визначення і з'ясування особливостей співвідношення цих понять має важливе як (а) теоретичне значення (оскільки: по-перше, сприятиме приведенню кримінального процесуального знання про доказування у відповідність до новітніх здобутків філософської науки щодо онтологічної та гносеологічної сутності доказування; по-друге, виділення предмета без об'єкта є методологічно невірним, адже предмет завжди похідний, вторинний стосовно об'єкта пізнання), так і (б) практичне значення (оскільки правильне розуміння того, що є об'єктом і предметом доказування сприятиме належному здійсненню кожним суб'єктом доказування своєї доказової діяльності, і як наслідок утвердження дійсної змагальності кримінального провадження).

цієї концепції мало місце ще в роботах юристів кінця XIX – початку XX ст. (див.: [3, с. 321; 4, с. 227, 228]). У наш час прихильниками цієї концепції є чимало вітчизняних науковців (див., зокрема: [5, с. 103–125; 6, с. 35–57]).

У науковій літературі з приводу співвідношення понять «об'єкт» і «предмет» не існує однозначної думки. На підставі узагальнення різних позицій можна виокремити два підходи до цього питання.

Перший полягає в тому, що під об'єктом розуміється частина об'єктивної дійсності (реальності), на яку спрямована пізнавальна діяльність, під предметом же – певні аспекти об'єкта, ті його властивості і стани, які за певних умов та обставин з огляду на пізнавальну потребу суб'єкта становлять мету цієї діяльності [9, с. 379]. Тобто в такому підході по суті предмет і об'єкт розрізняються як частина й ціле. Для ілюстрації цього підходу досить часто використовується приклад, запропонований в одній з праць В. І. Леніна, де мова йде про грановану склянку (гранчак) (об'єкт – це багатогранна склянка, предмет же – це певна його грань). Щоправда, в такому підході, – як зазначає В. Вахштайн, незрозумілим є те, як же складається уявлення про об'єкт, мабуть індуктивним чином, – відповідає вказаний автор [10].

Суть другого підходу полягає в тому, що предмет – це не складова частина об'єкта, а його особливе бачення, особливий проблемний підхід до нього (щодо наукового пізнання – це те, що є спочатку прихованим, і те, що наука планує виявити з допомогою цього пізнання) [11, с. 109; 12, с. 20–28; 10; 13, с. 80–81]. Необхідність саме такого розуміння співвідношення об'єкта і предмета пізнання є однією із засадничих ідей СМД-методології. На думку П. Г. Щедровицького, об'єкт є

об'єктом оперування, а предмет пов'язаний з напрямом формування знання, який обрано. Коли у нас є складний об'єкт X, то, застосовуючи до нього ту чи іншу процедуру або операцію, ми отримуємо ту чи іншу предметну проекцію цього об'єкта. У той же час ми можемо щодо об'єкта X застосувати іншу процедуру-операцію й одержати інше знання – іншу предметну проекцію. У кожному випадку ці знання будуть охоплювати тільки певний пласт життя й існування об'єкта і виражати застосовану процедуру-операцію у знаковій формі, отже, і в знанні особливого типу [14; 15].

В. Вахштайн, будучи прихильником цього підходу і розглядаючи співвідношення цих понять у соціологічному дослідженні, робить акцент на можливостях і засобах його пізнання, яким, на його думку, є належна тому чи іншому суб'єкту певна мова опису, та чи інша система розрізнення. На його погляд, об'єкт – це річ у собі, предмет же – це те, що ми можемо знати про неї. Такі знання залежать від специфіки використаної певним дослідником мови опису; процедура ж її створення називається процедурою концептуалізації. Таким чином, підсумовує автор, об'єкт предметом робить мова його опису [10]¹.

¹ Таке розуміння, на наш погляд, є цілком правильним. Воно може бути використано і для обґрунтування можливості виділення різних підходів (трактувань) до того чи іншого правового явища (наприклад, до кримінального процесуального доказування). Так, вважаємо, що цілком правомірно виділяти пізнавальний, діяльнісний і системний підходи до доказування (докладніше про це див.: [16, с. 11–37]). Адже, дійсно різні мови опису (системи розрізнення), які викорис-

Якщо розглядати обидва підходи з точки зору методологічного підґрунтя, то можна припустити, що в основі першого лежить натуралістичне уявлення про об'єкт і предмет, коли знання про певний об'єкт отримується безвідносно умов і засобів його продукування; основою ж другого підходу можна визначити діяльнісний методологічний підхід, у якому вимога розрізняти об'єкт як пізнавальну реальність і предмет як створювану певними дослідницькими засобами теоретичну модель цієї реальності є принциповим. У такому розумінні, об'єкт – це те, що існує, а предмет – це те, що формується в процесі пізнавальної діяльності залежно від тих чи інших світоглядних уявлень, гносеологічних настанов і дослідницьких засобів.

Підсумовуючи в цій частині, зауважимо, що, на наш погляд, поняття «об'єкт» і «предмет» дійсно не можуть розглядатись як ціле й частина. Об'єктом є частина об'єктивної дійсності (те, що реально існує). У кримінальному процесуальному доказуванні ним можна визначити кримінальне чи процесуальне правопорушення (або будь-які обставини кримінального чи процесуального правопорушення – як вчиненого, так і такого, що може бути

товуються тими чи іншими науковцями, дають можливість дослідити (концептуалізувати) таке явище, як кримінальне процесуальне доказування, з різних сторін (з точки зору пізнавального, діяльнісного чи системного аспектів). Крім того, системний аналіз будь-якого явища (в тому числі й доказування) може здійснюватись також із використанням різних форм опису (історичної, предметної (морфологічної) та функціональної) і, таким чином, дає можливість визначити різні референції (різні концептуалізації або різні предмети) певного явища (об'єкта).

вчинене (наприклад, у випадку здійснення доказування щодо обрання за-побіжних заходів відповідно до ч. 1 ст. 177 КПК), – на які може бути спрямована доказова діяльність). Об'єкт доказування (кримінальне чи процесуальне правопорушення (обставини їх вчинення)) існує незалежно від доказування і до його появи.

Предмет же доказування завжди формується ним. Як слушно з приводу цього зазначає Г. П. Щедровицький, починаючи вивчати або просто «включаючи» в діяльність (у нашому випадку в діяльність з доказування) якийсь об'єкт, ми беремо його з однієї або декількох сторін. Ці виділені сторони стають «замінниками» або «представниками» всього багатостороннього об'єкта; вони фіксуються в знаковій формі знання. Оскільки це знання про об'єктивно існуюче, воно завжди об'єктивується нами і як таке утворює «предмет». У спеціально-науковому аналізі ми завжди розглядаємо його як адекватний об'єкту. І це вірно. Але при цьому треба завжди пам'ятати – а в методологічному дослідженні це положення стає головним, – що предмет не тотожний об'єкту: він є продуктом людської пізнавальної діяльності і підпорядкований особливим закономірностям, що не збігається із закономірностями самого об'єкта [15].

Одному і тому ж об'єкту доказування може відповідати декілька його предметів. Це пояснюється використанням тим чи іншим суб'єктом різних форм опису об'єкта (відмінної інтерпретації обставин кримінального чи процесуального правопорушення, яка зумовлюється різним функціональним

призначенням суб'єктів, вирішенням різних завдань, які перед ними стоять, використанням різних засобів доказування).

Отже, предмет доказування – це не складова частина об'єкта, а його особливе бачення, особливий підхід до нього, його певна проекція, концептуалізація. Це інтерпретація певних обставин кримінального правопорушення, яка ґрунтується на правових позиціях, знаннях, досвіді певного суб'єкта. Тобто предметом доказування тих чи інших суб'єктів є їх позиційні інтерпретації певних обставин кримінального чи процесуального правопорушення (об'єкта доказування). Саме цим пояснюється те, що в конкретному кримінальному провадженні стосовно обставин одного кримінального правопорушення у суб'єктів різних сторін можуть мати місце їх різні інтерпретації. І це цілком нормально. Адже саме в такому разі можливою є змагальність сторін у кримінальному процесі.

Інакше кажучи, екстраполюючи проаналізовану вище думку В. Вахштайна, якщо суб'єкт доказування, виходячи із власної системи розрізнення, своєї мови опису, яка зумовлюється як приписами закону (наприклад, щодо виконання тієї чи іншої кримінальної процесуальної функції, наданих повноважень), так і власним розсудом, що залежить від його правової позиції (як переконаності щодо вчиненого кримінального правопорушення, зумовленої певною метою та мотивом і такої, що ґрунтується на певній доказовій основі), знань, досвіду, при здійсненні кримінального провадження характе-

ризує певні обставини кримінального чи процесуального правопорушення (об'єкта доказування), то можемо констатувати перетворення об'єкта доказування у його предмет (або, інакше кажучи, появу предмета доказування певного суб'єкта). Звідси слідує цілком логічний висновок, що предмет доказування зумовлюється об'єктом доказування і завжди формується його суб'єктом.

Як зазначалося, об'єктом доказування є будь-які обставини кримінального чи процесуального правопорушення. Проте не всі вони можуть бути включені в предмет доказування того чи іншого суб'єкта. З приводу окремих – у законі міститься обов'язковий припис необхідності їх доказування, інші ж можуть бути визначені як такі, що потребують доказування (включення в предмет доказування), самостійно певним суб'єктом.

Для кращого розуміння сутності обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні (предмета доказування), доцільним є здійснення їх градації¹ та загальна характеристика їх видів. Критерієм такої градації предмета доказування виступає ступінь спільності (ступінь конкретизації) обставин криміналь-

¹ В юридичній літературі, присвяченій цьому питанню, досить часто використовується термін «вертикальна класифікація». Однак, з нашого погляду, ця конструкція навряд чи є вдалою. Адже частини класифікаційного поділу, як відомо, в силу законів логіки повинні виключати одна одну, в той час як при вертикальній класифікації має місце не виключення їх, а конкретизація. Тому правильніше вести мову не про класифікацію, а про градацію предмета доказування на певні рівні.

ного правопорушення, які визначаються залежно від певної матеріально-правової основи у вигляді положень Загальної чи Особливої частин кримінального закону (зокрема, тих, які визначають поняття «кримінальне правопорушення», елементи його складу, окремі види правопорушень, обтяжуючі чи пом'якшуючі обставини тощо). Такий поділ (градація) предмета доказування здійснюється за принципом співвідношення загального, окремого (спеціального) й особливого. За вказаними вище критерієм і принципом поділу можна виокремити предмет доказування: загальний, родовий, спеціальний і безпосередній (індивідуальний). Кожному рівню конкретизації тих чи інших обставин відповідає певний рівень узагальнення ознак предмета (докладніше про

градацію предмета доказування та характеристику його різновидів [див.: 16, с. 86–98]).

Висновки. Підсумовуючи викладене, вважаємо, що цілком правомірним є уведення в науковий обіг поняття «об'єкт кримінального процесуального доказування», яким можна визначити кримінальне чи процесуальне правопорушення (або будь-які обставини кримінального чи процесуального правопорушення – як вчиненого, так і такого, що може бути вчинене), на які може бути спрямована доказова діяльність. Предметом же доказування є позиційні інтерпретації певних обставин кримінального чи процесуального правопорушення (об'єкта доказування), що ґрунтуються на правових позиціях, знаннях, досвіді того чи іншого суб'єкта доказування.

Список використаних джерел

1. Новий тлумачний словник української мови: 42 000 слів: у 4 т. / уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ: Аконіт, 2008. Т. 2: Ж-ОБД. 926 с.
2. Філософський словарь / под ред. И. Т. Фролова. М.: Республика, 2001. 719 с.
3. Бернер А. Ф. Учебник уголовного права / пер. Н. Неклюдова. СПб.: Изд. Неклюдова; [В тип. Н. Тиблена и комп (Н. А. Неклюдова)], 1865. 916 с.
4. Русское уголовное право: пособие к лекциям. Часть Общая / под ред. Н. Д. Сергиевского. СПб., 1905. 368 с.
5. Панов М. І. Проблеми складу злочину та його функцій у доктрині кримінального права. *Вісн. Асоціації крим. права України*. 2013. № 1. С. 103–125. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/6114>.
6. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія. Харків: Право, 2016. 256 с.
7. Кримінальний процес України: підручник / за ред.: В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с.
8. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій. 2-ге вид., змін. і доп. Київ: Істина, 2008. 488 с.
9. Філософський словарь / под ред. И. Т. Фролова. 5-е изд. М.: Политиздат, 1986. 590 с.
10. Вахштайн В. Объект и предмет в социологическом исследовании. URL: <https://postnauka.ru/video/48493>.
11. Ветютнев Ю. Ю. Государственно-правовые закономерности (Введение в теорию) / под ред. А. Я. Рыженкова. Элиста: ЗАО «НПП «ДЖАНГАР»», 2006. 204 с.

12. Глухарева Л. И. Предмет как критерий научности юридического знания. *Юриспруденция*. 2010. Вып. 2, т. 18. С. 20–28. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/predmet-kak-kriteriy-nauchnosti-yuridicheskogo-znaniya>.
13. Руденко О. В. До проблеми співвідношення об'єкта та предмета наукового пізнання. *Дні науки філософського факультету-2005*: матеріали доп. та виступів. Ч. 2. Київ: ВПЦ «Київ. ун-т», 2005. С. 80–81.
14. Щедровицкий Г. П. Лекция 1. «СМД-методология и философия практики». URL: <http://www.shkp.ru/lib/archive/family/1989/2>.
15. Щедровицкий Г. П. Проблемы методологии системного исследования. М., 1964. URL: <http://www.fondgp.ru/gp/biblio/rus/12>.
16. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. 408 с.

References

1. Novyi tlumachnyi slovnyk ukraïnskoi movy: 42 000 sliv u 4-kh t. / uklad.: V. V. Yaremenko, O. M. Slipushko. Kyiv: Akonit, 2008. T.2: Zh-OBD. 926 s.
2. Fylosofskyi slovar / pod red. Y. T. Frolova. Moskva: Respublyka, 2001. 719 s.
3. Berner A. F. Uchebnyk uholovnoho prava / per. N. Nekliudova. Sankt-Peterburh: Yzd. Nekliudova; [V typ. N. Tyblena y komp (N. A. Nekliudova)], 1865. 916 s.
4. Russkoe uholovnoe pravo: posob. k lektsiyam. Chast Obshchaia / pod red. N. D. Serhyevskoho. Sankt-Peterburh, 1905. 368 s.
5. Panov M. I. Problemy skladu zlochynu ta yoho funktsii u doktryni kryminalnoho prava. Visnyk Asotsiatsii krym. prava Ukrainy. 2013. № 1. S. 103-125. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/6114>.
6. Tatsii V. Ya. Obiekt i predmet zlochynu v kryminalnomu pravi: monohrafiia. Kharkiv: Pravo, 2016. 256 s.
7. Kryminalnyi protses Ukrainy: pidruchnyk / za red.: V. Ya. Tatsiia, Yu. M. Hroshevoho, O. V. Kaplinoi, O. H. Shylo. Kharkiv: Pravo, 2013. 824 s.
8. Loboiko L. M. Kryminalno-protsesualne pravo: kurs lektsii. 2-he vyd., zmin. i dop. Kyiv: Istyna, 2008. 488 s.
9. Fylosofskyi slovar / pod red. Y. T. Frolova. 5-e yzd. Moskva: Polytyzdat, 1986. 590 s.
10. Vakhshain V. Ob'ekt y predmet v sotsyolohycheskom yssledovanuy. URL: <https://postnauka.ru/video/48493>.
11. Vetiutnev Yu. Yu. Hosudarstvenno-pravovye zakonomernosti (Vvedeniye v teoriyu) / pod red. A. Ya. Ryzhenkova. Элиста: ЗАО «NPP «DZhANHAR»», 2006. 204 s.
12. Hlukhareva L. Y. Predmet kak kryteryi nauchnosti yurydycheskoho znaniya. Yurysprudentsiya. 2010. Выр. №2. Т. 18. С. 20-28. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/predmet-kak-kriteriy-nauchnosti-yuridicheskogo-znaniya>.
13. Rudenko O. V. Do problemy spivvidnoshennia obiekta ta predmeta naukovoho piznannia. Dni nauky filozofskoho f-tu-2005: materialy dopovidei ta vystupiv. Ch. 2. Kyiv: VPTs «Kyivskiy universytet», 2005. S. 80-81.
14. Shchedrovyytskyi H. P. Lektsiya 1. «SMD-metodolohiya y fylosofiya praktyky». URL: <http://www.shkp.ru/lib/archive/family/1989/2>.
15. Shchedrovyytskyi H. P. Problemy metodolohyy systemnoho yssledovaniya. Moskva, 1964. URL: <http://www.fondgp.ru/gp/biblio/rus/12>.
16. Vapniarchuk V. V. Teoriia i praktyka kryminalnoho protsesualnoho dokazuvannia: monohrafiia. Kharkiv: Yurait, 2017. 408 s.

Ваньярчук В. В., кандидат юридических наук, доцент кафедри уголовного процес-са Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков

e-mail: 3383@i.ua

ORCID 0000-0002-5831-1050

**Соотношение понятий «объект»
и «предмет уголовного процессуального доказывания»**

В публикации анализируются высказанные в научной (философской, методологической, социологической) литературе различные подходы к пониманию понятий «объект» и «предмет»; обосновывается целесообразность введения в научный оборот понятия «объект доказывания» и предлагается авторское видение его соотношения с «предметом уголовного процессуального доказывания».

Ключевые слова: уголовное процессуальное доказывание, объект доказывания, предмет доказывания, концептуализация.

Vanyarchuk V., Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of the Criminal Procedure Department of the Yaroslav the Wise National Law University, Ukraine, Kharkiv

e-mail: 3383@i.ua

ORCID 0000-0002-5831-1050

**The Ratio of the Concepts of «Object»
and «Subject Criminal Procedural Proof»**

The publication analyzes the various approaches to understanding the concepts of «object» and «subject» in the literature (philosophical, methodological, sociological) literature; The expediency of introducing into the scientific circle the concept of «object of proof» is substantiated and the author's vision of his relation with the subject of criminal procedural proof is offered.

Actuality of the solution of the questions posed is due to the fact that the concept of «object» and «subject» have their own distinct essence. Therefore, the definition and clarification of the peculiarities of the correlation of these concepts is important as (a) the theoretical value (since: first, it will contribute to bringing the criminal procedural knowledge of evidence in line with the latest achievements of philosophical science concerning the ontological and epistemological nature of evidence; and, secondly, The allocation of an object without an object is methodologically not true, because the subject is always derivative, secondary to the object of knowledge), and (b) practical value (since the correct understanding of what is the object and object Om proof facilitate proper implementation of each subject evidential proof of its activity, and consequently establishing real competition criminal proceedings).

The notion of «object» and «subject» can not be considered as an integral part. The object is part of the objective reality (that which actually exists). In criminal procedural proof, they can identify a criminal or procedural offense. The subject is a special vision of the object, a special approach to it, its definite projection. The object of evidence is always formed by the entity that carries out evidence, taking into account the requirements of the law, its own legal position.

Key words: criminal procedural proof, object of proof, object of proof, conceptualization.